

Բերսենեվը.—միթէ ամեն ինչ կը կորչէ: Եւ նա արտասում էր այդ ֆանիլ, կորչող կեանքը, և նա իրան խօսք տուեց փրկել նրան...

Գիշերը լաւ չէր: Հիւանդը շատ էր դառանցում: Մի քանի անգամ վեր կացաւ. Բերսենեվը իր բազմոցից, սաների մասնակի վրայ մօտեցաւ. անկողնին և անկողնեային ախանջ էր դնում նրա անկապ թոթովանքին: Միայն մի անգամ ինսարովը արտասանեց մի անսովոր պարզութեամբ. «Ձեմ ուզում, չեմ ուզում, դու չը պիտի...» Բերսենեվը ցնցուկեց և նայեց ինսարովին. նրա դէմքը, տանջալից և մի և նոյն ժամանակ մահացող անշարժ էր, և ձեռքերը ընկած էին թուրացած... «Ձեմ ուզում», կրկնեց նա հազիւ լսելի ձայնով:

Բժիշկը եկաւ առաւօտեան, գլուխը շարժեց և նոր գեղեր գրեց.—Դեռ կրիզիսը հեռու է, ասաց նա, գլխարկը գնելով:

—Իսկ կրիզիսից յետոյ, հարցրեց Բերսենեվը:

—Կրիզիսից յետոյ, Ելքը երկու տեսակ է լինում, aut Caesar, aut nihil.

Բժիշկը գնաց: Բերսենեվը մի քանի անգամ անց ու դարձ արաւ փողոցում. նրան հարկաւոր էր մաքուր օդ: Նա վերադարձաւ և վերջրեց գիրքը: Բառւմէրը նա վաղուց էր վերջացրել: այժմ ուսումնասիրում էր Գրօտը:

Յանկարծ դուռը հանդարտ ճոռաց և զգուշութեամբ ներս մտաւ. բնակարանի տիրոջ աղջկայ գլուխը, որ ծածկուած էր, սովորականի պէս, թանձր աղլուխով:

—Այստեղ—ասաց նա կիսաձայնով—այն աղջիկն է, որ այն ժամանակ ինձ տասը կոպէկ...

Դերձակի աղջկայ գլուխը յանկարծ թաղնուեց և նրա տեղ երեսաց Ելենան:

Բերսենեվը տեղից վեր թռաւ խայթումի պէս. բայց Ելենան չը շարժուեց, չը ճչաց... Կարծես նա ամեն ինչ հասկացաւ մի ակնթարթում: Սարսափելի գունատութիւնը ծածկեց նրա դէմքը, նա մօտեցաւ վարադոյրներին, նայեց նրանց ետեւը, ձեռքերով մի շարժում գործեց և քարացաւ: Մի ակնթարթ ետ, և նա կ'ընկնէր ինսարովի վրայ, բայց Բերսենեվը կանգնեցրեց նրան.—ինչ էք անում, ասաց նա զոզացող փափառնքով.—դուք նրան սպանել կարող էք:

Ելենան երերաց: Բերսենեվը մօտեցրեց նրան բազմոցին և նստեցրեց:

Ելենան նայեց նրա դէմքին, յետոյ շարժեց նրան մի հանցաքով, յետոյ աչքերը յառեց յատակին:

—Նա մեռնում է, հարցրեց Ելենան այնպէս ցուրտ և հանդարտ, որ Բերսենեմը վախեց։

—Ի սէր Աստուծու, Ելենա Նիկօլանօվնա, սկսեց նա,— ի՞նչ էք այցելու... Նա հիւանդ է, ճիշտ է, և բաւական վատ-
դասը... Բայց մենք նրան կը փրկենք, որա համար ես երաշ-
խուսը եմ։

Նրա ուշք գլխին չէ, հարցրեց Ելենան նայնպէս, ինչպէս
տաաջին անգամը։

—Այո, նա այժմ ինքնաճողացութեան մէջ է... Այսպէս է
լինում այդ հիւանդութիւնների սկզբում, բայց դա ոչինչ նշա-
նակութիւն չունի, ոչինչ,—հատառայնում եմ ձեզ, Ջուր խը-
մեցէք։

Ելենան բարձրացրեց իր աչքերը և Բերսինեմը հասկա-
ցաւ, որ նա չէր լսում իր տուած պատասխանները։

—Եթէ նա մեռնէ, ասաց նա միշտ մի և նոյն ձայնով,—
ես էլ կը մեռնեմ։

Ինսարովը այդ տխրութեամ թեթև կերպով հառաչեց.
Ելենան դողաց, բռնեց իր գլուխը, յետոյ սկսեց յետ անել իր
գլխարկի ժապաւէնները։

—Այդ ի՞նչ էք անում, հարցրեց նրան Բերսենեմը։

Նա չը պատասխանեց։

Ի՞նչ էք անում, կրկնեց Բերսենեմը։

—Ես մեռում եմ այստեղ։

—Ի՞նչպէս... երկար ժամանակով։

—Ձը գիտեմ, գուցէ ամբողջ օրը, գիշերը, միշտ... չը
գիտեմ։

—Ի սէր Աստուծու, Ելենա Նիկօլանօվնա, ուշքի եկէք։
Ես, ի հարկէ, ոչ մի կերպ չէի կարող սպասել թէ կը տեսնեմ
ձեզ այստեղ. բայց այնուամենայնիւ ես... եթադրում եմ, որ
դուք կարճ ժամանակով էք մտել այստեղ, Յիշեցէք, տանը կի-
մանան...

—Եւ ի՞նչ։

—Ձեզ կորսեն... Ձեզ կը գտնեն...

—Եւ ի՞նչ։

—Ելենա Նիկօլանօվնա... Դուք տեսնում էք... Ինսարովը
այժմ ձեզ պաշտպանել չէ կարող։

Ելենան գլուխը կախ գցեց, կարծես մտածածների մէջ
ընկաւ, մտաեցրեց թաշկինակը շրթունքներին, և ջղաձգական
հեկեկանքները, ցնցող ոյժով, յանկարծ դուրս թափուեցին նրա
կրծքից... Նա երեսն ի վայր ընկաւ բազմոցի վրայ, աշխա-
տում էր խլացնել հեկեկանքները, բայց նրա ամբողջ մարմինը

լարձրանում էր և թրպրտում, ինչպէս նոր բռնուած թռչուն:

— Ելենա Նիկօլանօվնա... ի սէր Աստուծու... կրկնում էր Բերսենսկը, խոնարհուած նրա վրայ:

— Հը՞, ինչ է, յանկարծ լսուեց ինսարօվի ձայնը:

Ելենան ուղղուեց տեղը, իսկ Բերսենսկը, տեղն ու տեղը սառած մնաց... Քիչ սպասելով, նա մօտեցաւ անկողնին: Ինսարօվի գլուխը առաջուայ նման թոյլ ընկած էր բարձի վրայ. աչքերը փակուած էին:

— Նա դառանցում է, չչնչաց Ելենան:

— Կարծեմ, պատասխանեց Բերսենսկը, — բայց դա ոչինչ բան է. այդ էլ միշտ այդպէս է լինում, մանաւանդ թէ...

— Ե՛րբ նա տկարացաւ, ընդհատեց Ելենան:

— Երէկ չէ, անցեալ օրը: Երէկուանից ես այստեղ եմ: Վստահ եղէք ինձ վրայ, Ելենա Նիկօլանօվնա:

Ես չեմ հեռանայ նրանից: Բոլոր միջոցները գործ կը դնուեն: Եթէ հարկաւոր լինի, մենք բժշկական համախորհուրդ կը հրաւիրենք:

— Նա կը մեռնէ առանց ինձ բացականչեց Ելենան, ձեռքերը կտտրատելով:

— Ես ձեզ խօսք եմ տալիս ամեն օր յայտնել ձեզ հիւանդութեան ընթացքի մասին, և եթէ վրայ հասնէր իսկական վտանգը...

— Երգուեցէք, որ դուք իսկոյն մարդ կ'ուղարկէք իմ ետեւից երբ էլ լինի, ցերեկը, գիշերը, տոմսակ գրեցէք ուղղակի ինձ... Այժմ ինձ համար մի և նոյն է: Դուք լսում էք, խոստանում էք այդպէս անել:

— Խոստանում եմ, Աստուծու առաջ.

— Երգուեցէք:

— Երգւում եմ:

Ելենան յանկարծ բռնեց նրա ձեռքը և նա դեռ չէր կարողացել յետ քաշել ձեռքը, Ելենան իր շրթունքները սեղմեց նրա վրայ:

— Ելենա Նիկօլանօվնա... Ի՞նչ էք անում, թոթովեց Բերսենսկը:

— Ոչ... ոչ... հարկաւոր չէ... արտասանեց ինսարօվը ցած, ամորոշ կերպով և ծանր հառաչեց:

Ելենան մօտեցաւ վարագոյրներին, թաշկինակը սեղմեց ատամներով և երկար, երկար նայում էր հիւանդին: Անձայն արտասուքները հոսեցին նրա թշերի վրայով:

— Ելենա Նիկօլանօվնա, ասաց նրան Բերսենսկը, — նա: կարող է ուշքի գալ, ճանաչել ձեզ. Աստուած գիտէ, լաւ կը

պիսի անձկութեամբ էր Ելենան սպասում նրան, ինչպէս էր նա լսում Բերսենովին և հարց ու փորձ անում նա ինքը շարունակ ձգտում էր դէպի Ինսարովը. բայց Բերսենովը աղաչում էր նրան չանել այդ բանը. Ինսարովը քիչ էր մնակ լինում Առաջին օրը, երբ խնայաւ Ինսարովի հիւանդանալը, ինքն էլ հազիւ չը հիւանդացաւ. Հէնց որ վերադարձաւ Ինսարովի մօտից, փակուեց իր սենեակում. բայց նրան ճաշի կանչեցին, նա մտաւ սեղանատունը մի այնպիսի գէմքով, որ Աննա Վասիլեվնան վախեց և ուզեց անպատճառ պառկեցնել նրան անկողնում. Ելենային սակայն աջողուեց կօտրել իրան. «Եթէ նա մեռնէ, կրկնում էր նա, ևս էլ չեմ լինի»։ Այս միտքը նրան հանգստացրեց և ոյժ տուեց անտարբեր երևալու. Բայց և ոչ ոք նրան չատ չէր նեղացնում. Շուրքինը աշխատում էր կատաղութեամբ. Զօհան անձնատուր էր եղել միլանիտիային և պատրաստում էր կարդալ Վերսերը. Նիկոլայ Արտեմովիչը շատ անբաւական էր «դպրոցականի» յաճախ այցելութիւններով, մանաւանդ որ նրա «գիտաւորութիւնները» կուրնատօլսիւ վերաբերմամբ չափազանց ծանր էին առաջ գնում. զործնական աւագ քարտուղարը տարակուսանքի մէջ էր և սպասում էր. Ելենան նոյն իսկ շնորհակալութիւն չէր յայտնում Բերսենովին. կան ծառայութիւններ, որոնց համար ծանր և ամօթալի է չը-շնորհակալութիւն յայտնել. Միայն մի անգամ, չորրորդ տեսակցութեան ժամանակ (Ինսարովը շատ վատ էր անցկացրել գիշերը, բժիշկը ակնարկ էր արել համախորշուողի մասին), միայն այդ տեսակցութեան միջոցին նա յիշեցրեց Բերսենովին նրա երդումի մասին. «Որ այդպէս է գնանք»,—ասաց նա Ելենային. Սա վեր կացաւ և ուզում էն գնալ հագնուելու. «Ո՛չ, ասաց Բերսենովը, սպասենք մինչև էգուցա՝ Իրիկնադէմին Ինսարովը քիչ թեթեւացաւ։

Ութ օր շարունակուեց այս տանջանքը. Ելենան հանգիստ էր երեւում, բայց ոչինչ չէր կարողանում ուտել, գիշերները չէր քնում. Մի բութ դաւ էր նստել նրա բոլոր անդամների մէջ. մի ինչ-որ չոր, այրող ծուխ, կարծես, լցրել էր նրա գլուխը. Մեր աղջիկ պարոնը ճրագի պէս հալւում է, ասում էր նրա մասին նրա աղախինը։

Վերջապէս, իններորդ օրը, կրիպիսը անցաւ Ելենան նրատաժ էր հիւրասնեակում Աննա Վասիլեվնայի մօտ և, ինքն էլ չը հասկանալով թէ ինչ է անում, կարգում էր նրա համար „Московскія Вѣдомости“ լրագիրը. Բերսենովը ներս մտաւ Ելենան նայեց նրան (ինչպէս արագ և վախկոտ, և թափանցիկ և յուզուած էր լինում նրա առաջին հայեանքը, որ ամեն անգամ

զցում էր Բերսենեովի վրայ) և խեղճն իմացաւ, որ նա բարի համբաւ է բերել Բերսենեով ժպտում էր. նա թեթեւ կերպով գլխով նշաններ էր անում. Ելենան վեր կացաւ. նրան գիմարտ-բերու։

—Ուշքը գլուխը եկաւ, նա աղատուած է, մի շարժից յետոյ բոլորովին առողջ կը լինի, չնչնաց Բերսենեով։

Ելենան մեկնեց ձեռքերը, կարծես թէ հետաքննելով հարուածը, և ոչինչ չտեսց, միայն նրա շրթունքները զոդացին և ալ գոյնը տարածուեց նրա ամբողջ դէմքի վրայ, Բերսենեովը խօսք սկսեց Աննա Վասիլեյնայի հետ, իսկ Ելենան գնաց իր սենեակը, ծնկների վրայ ընկաւ և սկսեց ազդեցիկ, չնորհակալութիւն մատուցանել Աստուծուն... Թեթեւ, ուրախ արտասուքներ թափուեցին նրա աչքերից, նա յանկարծ զգաց մի ծայրայեղ յոգնածութիւն, որեց գլուխը բարձի վրայ, չնչնաց՝ «խեղճ Անդրէյ Պետրովիչ» և խեղճն քնեց խոնար թերթերունքներով և թշերով, նա վազուց չէր քնել և լաց չէր եղել։

XXVII

Բերսենեովի խօսքերը կատարուեցին, բայց մասամբ միայն փոսնազը անցաւ, որովհետեւ Ինսարովի ոյժերը դանդաղ կերպով էին վերականգնում, և բժիշկը խօսում էր ամբողջ օրդանիդմի խոր և ընդհանուր ցնցման մասին։ Թէև այդպէս, հիւանդը թողեց անկողինը և սկսեց ման գալ սենեակում, Բերսենեովը փոխուեց իր ընակարանը. բայց նա ամեն օր մանում էր իր, գեւ եւ թոյլ, բարեկամի մօտ և ամեն օր, առաջուայ պէս, լուր էր տալիս Ելենային նրա առողջական գրութեան մասին, Ինսարովը չէր համարձակուում գրել Ելենային և միայն կողմնակի կերպով, Բերսենեովի հետ ունեցած խօսակցութիւնների մէջ, ակնարկներ էր անում նրա մասին. իսկ Բերսենեովը, մի առ երես անտարբերութեամբ, պատմում էր նրան Ստախովներին արած իր այցելութիւնների մասին, աշխատելով, սակայն, իմացնել նրան թէ Ելենան շատ վշտացած էր և թէ այժմ նա հանգստացել է։ Ելենան նոյնպէս չէր գրում Ինսարովին, եւ իր մտքում ուրիշ բան ունէր։

Մի անգամ Բերսենեովը նոր էր հազորդել նրան ուրախ դէմքով, թէ բժիշկը թոյլ է տուել Ինսարովին կօտլէտ ուտել և թէ նա, երեի, շուտով դուրս կը գայ. Ելենան մտածմունքի մէջ ընկաւ, գլուխը կախ արաւ...

—Գուշակեցէք թէ ինչ եմ ուզում ասել ձեզ, խօսեց նա Բերսենեովը շփոթուեց։ Նա հասկացաւ. Ելենային—Երեւի,

ասաց նա, նայելով դէպի մի կողմ,—դուք կամենում էք ինձ ասել թէ ուզում էք տեսնել նրան:

Ելննան կարմրեց և հազիւ լսելի ձայնով արտասանեց.—

Այո:

—Ի՞նչ կայ որ: Այդ բանը ձեզ համար, կարծում եմ, շատ հեշտ է: Վի՛, մտածեց նա, որպիսի զգուելի զգացմունք կայ իմ սրտում:

—Դուք ուզում էք ասել, որ ես արդէն առաջ... ասաց Ելննան:—Բայց ես վախում եմ... Այժմ նա, ինչպէս դուք ասում էք, քիչ է լինում մենակ:

—Դժուար չէ օգնելը, պատասխանեց Բերսենսկը, շարունակ չը նայելով նրան:—Նախապէս իմաց տալ նրան ես, ի հարկէ, չեմ կարող. բայց ինձ տուէք տոմսակ: Ո՞վ կարող է արգելել ձեզ որ գրէք նրան, ինչպէս լաւ ծանօթի, որին համակրում էք: Այդտեղ դատապարտելի բան չը կայ: Նշանակեցէք նրան... այսինքն գրեցէք նրան թէ երբ կը լինէք:

—Ես քաշւում եմ, չչնջաց Ելննան:

—Տուէք տոմսակ, ես կը տանեմ:

—Դա հարկաւոր չէ, բայց ես ուզում էի ձեզ խնդրել... մի բարկանաք ինձ վրայ, Անդրէյ Պետրովիչ... էգուց մի գաք նրա մօտ:

Բերսենսկը կծեց չրթունքը:

—Հէ՛, այո, ես հասկանում եմ, շատ լաւ, շատ լաւ:—Եւ երկու, երեք խօսք աւելացնելով, նա արագ հեռացաւ:

«Աւելի լաւ, աւելի լաւ, մտածում էր նա, շտապելով տուն: Ես նոր բան չիմացայ, բայց աւելի լաւ: Ի՞նչ մի հաճոյք է կաշկը օտարի բոյնի ծայրին: Ես ոչ մի բանի մէջ չեմ փոշմանում, ես արի այն, ինչ խիղճս հրամայում էր, բայց այժմ բաւական է: Տէրը նրանց հետ. զուր չէր հայրս ասում ինձ. մենք եղբայր, սիրարիտներ չենք, արիստօկրատներ չենք, ճակատագրից և բնութիւնից երես առած չենք, մենք նոյն իսկ նահատակներ չենք,—մենք աշխատաւորներ ենք, աշխատաւորներ և աշխատաւորներ: Ուրեմն, հազիր կաշկայ գոգնոցդ, ով աշխատաւոր, անցիր քո բանուորական դադգահի ետեւը, քո մոլթ արհեստանոցում: Իսկ արեգակը թող փայլէ ուրիշների համար: Մեր խուլ կեանքն էլ ունի իր հպարտութիւնը, իր երջանկութիւնը»:

Միւս առաւօտ Ինսարովը քաղաքային պօստով ստացաւ մի համառօտ նամակ. «Ապասիր ինձ, գրում էր նրան Ելննան, և հրամայիր որ ոչ ոքին չընդունեն: Ա. Գ.Ն չի գայ»:

XXVIII

Ինսարովը կարգացել էր նամակը և իսկոյն սկսեց կարգի բերել իր սենեակը, խնդրեց գերձակի կնոջը դուրս տանել գեղերի օրուակները, հանեց շափրակը, հագաւ սիրտուկը, Թուրքաթիւնից և օւրախաթիւնից նրա գլուխը պտոյտ էր գալիս և սիրտը բարախում էր նրա ոտները կտորատուով էին. նա նստեց բազմոցի վրայ և սկսեց նայել ժամացոյցին. «Այժմ տասներկուսին քառօրց է մնում, ասաց նա ինքն իրան. —տասներկուսից առաջ նա ոչ մի կերպ չէ կարող գալ, կը մտածեմ ուրիշ մի օր և է բանի մասին քառօրց ժամի ընթացքում, թէ չէ՝ տանել չեմ կարող. Տասներկուսից առաջ նա ոչ մի կերպ չէ կարող»...

Դռները յետ գնացին, և ելինան, թեթև մետաքսեայ զգեստի մէջ, ամբողջովին դռնաւ և ամբողջովին թարմ, երիտասարդ, երջանիկ, ներս մտաւ և մի թոյլ օւրախական ճիւղով ընկաւ Ինսարովի կրծքին:

—Դու կենդանի ես, դու իմն ես, կրկնում էր ելինան, գրկելով և գզուելով նրա գլուխը Ինսարովը ամբողջովին ընդարմացել էր, նա շնչառաւ էր դառնում այդ մերձաւորութիւնից, հզուամբերից, այդ երջանկութիւնից:

Ելինան նստեց նրա կողքին, և սեղմեց Ինսարովին, և սկսեց նայել նրան այն ծիծաղիտ և փաղաքշող և քնքոյշ հասկալքով, որ լոյս է տալիս միայն կանացի սիրող աչքերի մէջ:

Նրա դէմքը յանկարձակի տխրեց:

—Ի՞նչպէս մաշուել ես, իմ խեղճ Դմիտրի, ասաց նա, ձեռքը տանելով նրա թշի վրայ, —Ի՞նչ միտուք ունիս դու:

—Դու էլ մաշուել ես, իմ խեղճ Ելինա, պատասխանում էր Ինսարովը, իր չրթունքներով բռնելով նրա մատները:

Ելինան ուրախ-ուրախ թափահարեց իր զանգուրները:

—Ոչինչ, Տես թէ ինչպէս մենք կը լաւանանք. փոթորիկը վրայ յարձակուեց ինչպէս այն օրը, երբ մենք հանդիպեցինք մատուռում, յարձակուեց և անցաւ: Այժմ մենք կ'ապրենք:

Ինսարովը պատասխանում էր նրան միայն ժպիտով:

—Ա՛հ, ի՞նչ օրեր էին, Դմիտրի, ի՞նչ դաժան օրեր: Ի՞նչպէս է լինում որ մարդիկ ապրում են իրանց սիրածին յետոյ: Մա ամեն անգամ առաջուց զիտէի թէ ինչ կասէ Անդրէյ Պետրովիչը. ճիշտ եմ ասում. իմ կեանքը ընկնում և բարձրանում էր քոնի հետ: Ողջոյն քեզ, իմ Դմիտրի:

Ինսարովը չը գիտէր թէ ինչ անէ նրան: Նա ուզում էր ընկնել նրա ոտները:

— Էլ ինչ եմ նկատել ես, շարունակեց նա, ձեռքով յետ տանելով Ինսարովի ճակատից մազերը (ես այս ամբողջ ժամանակը շատ նկատողութիւններ էի անում, պարապով թիւնից). երբ մարդը շատ և շատ դժբախտ է, — օրպիսի յիմար ուշադրութեամբ է նա հետևում այն ամենին, ինչ տեղի է ունենում նրա շուրջը: Ես, ճշմարիտ, երբեմն ուշադրութեամբ նայում էի ճանճին, իսկ իմ հոգու մէջ այնպիսի ցուրտ և սարսափ կար: Բայց այդ բոլորը անցաւ, անցաւ, այնպէս չէ: Ամեն ինչ լուսափայլ է առջևում, այնպէս չէ:

— Դու ինձ համար առջևում ես, պատասխանեց Ինսարովը, — ինձ համար փայլուն է:

— Իսկ ինձ համար Յիշում ես, այն ժամանակ, երբ ես քեզ մօտ էի, ոչ վերջին անգամ... ոչ, ոչ թէ վերջին անգամ, կրկնեց նա ակամայ սարսուռ զգալով, — երբ խօսում էի քեզ հետ, ես, չը գիտեմ ինչու, յիշեցի մահը. այն ժամանակ ես չէի էլ ենթադրում թէ մահը հետևում է մեզ: Բայց դու հօ այժմ առողջ ես:

— Ես բաւական լաւ եմ, ես համարեալ առողջ եմ:

— Դու առողջ ես, դու չը մեռար: Օ՜, որքան երջանիկ եմ ես:

Կարճատև լռութիւն տիրեց:

— Ելենա, հարցրեց Ինսարովը:

— Ի՞նչ է, սիրելիս:

— Ասա ինձ, դու մտքովդ չեմ անցկացրել, թէ այս հիւանդութիւնը մեզ պատժելու համար էր ուղարկուած:

Ելենան լուրջ կերպով նայեց նրան:

— Այդ միտքը գալիս էր իմ գլուխը, Դմիտրի: Բայց ես մտածում էի. ինչո՞ւ համար պիտի ես պատժուած լինեմ: Ի՞նչ պարտականութիւն եմ ես դանց արել, ինչի՞ դէմ եմ մեղանչել: Գուցէ իմ խիղճը այնպէս չէ, ինչպէս ուրիշներինը, բայց նա լուռ էր. թէ գուցէ ես քեզ դէմ եմ մեղանչել: — Ես քեզ կը խանգարեմ, ես կը կանգնեցնեմ քեզ...

— Դու ինձ չեմ կանգնեցնի, Ելենա, մենք միասին կերթանք:

— Այո, Դմիտրի, մենք միասին կերթանք, ես կերթամ քո ետեւից... Ի՜նչ եմ պարտքն է: Ես քեզ սիրում եմ... Եւրիչ պարտք ես չեմ ճանաչում:

— Օ՜, Ելենա, արտասանեց Ինսարովը, — ինչ անխորտակելի շղթաներ է դնում ինձ վրայ քո իւրաքանչիւր խօսքը:

—Ինչո՞ւ խօսել չգիտենք մասին, վրայ բերեց Ելենան—
Մենք ազատ մարդիկ ենք։ Այո, շարունակեց նա, մասին՝ նա-
յելով յատակին, իսկ մի ձեռքով առաջնայ նման շտկելով նրա
մազերը,—չառ բան եւ փորձեցի վերջին ժամանակ, որի մասին
եւ հասկացողութիւն չունէի երբէք։ Եթէ մէկը գուշակէր իմ
մասին, թէ եւ, մի բարեկիրթ աղջիկ-սպարոն, միայնակ դուրս
կը գնամ ամենից, զանազան ստորած պատրուակներով, այն էլ
նոյր,—մի երիտասարդի բնակարանը,—սրպիսի վրդովմունք
պիտի զգայի։ Եւ այս բոլորը կատարուեց, եւ եւ ոչինչ վրդով-
մունք չեմ զգում։ Աստուած վկայ է, աւելացրեց նա ե դար-
ձաւ գէպի Ինսարովը։

Սա նայեց Ելենային պաշտելու մի այնպիսի արտայայ-
տութեամբ, որ Ելենան հանդարտ կերպով իր ձեռքը նրա մա-
զերից իջեցրեց նրա աչքերի վրայ։

—Դմբարի, սկսեց նա նորից,—դու չը գիտես, չէ որ ես
քեզ տեսել եմ այնտեղ, այդ սարսափելի անկողնում, եւ տեսել
եմ քեզ մահուան ճիւղաների մէջ, ուշաթափ...։

—Դու ինձ տեսել ես։

—Այո։

Ինսարովը լռեց։—Բերսենեմը էլ այստեղ էր։

Ելենան զլխով արաւ։

Ինսարովը խոնարհուեց գէպի նրան։—Օհ, Ելենա, շնջաց
նա,—եւ չեմ համարձակուում նայել քեզ։

—Ինչո՞ւ, Անդրէյ Պետրովիչը այնքան բարձր է։ Եւ նրանից
չէի ամաչում։ Եւ ինչո՞ւ ամաչեմ։ Եւ պատրաստ եմ ասելու
ամբողջ աշխարհին թէ ես քոնն եմ... Իսկ Անդրէյ Պետրովիչին
եւ հաւատում եմ, իբրեւ եղբոր։

—Նա ինձ ազատեց, բացականչեց Ինսարովը։—Նա ամե-
նաազնիւ, ամենաբարի մարդն է։

—Այո... Եւ գիտես դու որ ես ամեն ինչ նրան եմ պար-
տական։ Գիտես դու, որ նա առաջինը ինձ ասաց թէ դու ինձ
սիրում ես։ Եւ եթէ ես կարողանայի ամեն ինչ բաց անել...
Այո, նա ամենաազնիւ մարդն է։

Ինսարովը ուշադրութեամբ նայեց Ելենային։—Նա սիրա-
հարուած է քեզ վրայ, այնպէս չէ։

Ելենան աչքերը խոնարհեցրեց։—Նա ինձ սիրում էր,
ասաց նա կիսաձայնով։

Ինսարովը պինդ սեղմեց նրա ձեռքը։—Օհ, դուք, բոլա-
ներդ,—ասաց նա—ոսկի են ձեր սրտերը։ Եւ նա, նա պա-
հում-պահպանում էր ինձ, նա զիշերները չէր քնում... Եւ դու,

դու իմ հրեշտակ... Ոչ յանդիմանութիւն, ոչ տատանում... և այս բոլորը ինձ, ինձ...

—Այո, այո, ամեն ինչ քեզ, որովհետև քեզ սիրում են։ Ահ, Դմիտրի, որքան սա օտարոտի է. ես, կարծեմ, քեզ արդէն ասել եմ.—բայց սա մի և նոյն է, ինձ հաճելի է կրկնելը, իսկ քեզ հաճելի կը լինի լսելը.—երբ ես քեզ տեսայ առաջին անգամ...

—Ինչո՞ւ քո աչքերում արտասուք կայ, ընդհատեց ինսարովը։

—Իմ աչքերում, արտասո՞ւնք.—նա սրեց աչքերը թաշկինակով։ Օ՛, անմիտ, նա դեռ չը գիտէ որ երջանկութիւնից էլ լայց են լինում։ Հա, ես ուզում էի քեզ ասել, երբ ես քեզ տեսայ առաջին անգամ, քեզանում, ճշմարիտ ասած, առանձին մի բան ես չը գտայ։ Յիշում եմ, սկզբում Շուբինը ինձ աւելի շատ էր դուր գալիս, թէ՛ ես երբէք չեմ սիրել նրան, իսկ ինչ վերաբերում է Անդրէյ Պետրովիչին,—օ, այդտեղ կար մի բոպէ, երբ ես մտածում էի. նա չէ արդեօք։ Իսկ դա—ոչինչ. բայց փոխարէնը...յետոյ...յետոյ...դու ջուխտ ձեռքով վերցրիր իմ սիրտը։

—Խնայիր ինձ...խօսեց ինսարովը։ Նա ուզեց վեր կենալ, բայց իսկոյն ընկաւ բաղմոցի վրայ։

—Ի՞նչ եղաւ քեզ, հոգատարութեամբ հարցրեց Ելենան։

—Ոչինչ...ես դեռ քիչ թոյլ եմ... Այո երջանկութիւնը իմ ոյժերին համապատասխան չէ...

—Որ այդպէս, հանդարտ նստիր։ Մի շարժուէք, մի յուզուէք, աւելացրեց նա, մատը նրա վրայ թափ տալով։—Եւ ինչո՞ւ դուք հանել էք, ձեր շլաֆօսկը։ Դեռ վաղ է ձեզ համար պճնուելը։ Նստեցէք, իսկ ես ձեզ կը պատմեմ հէքիաթներ։ Հսեցէք և լռեցէք։ Ձեր հիւանդութիւնից յետոյ ձեզ վնաս է երկար խօսելը։

Ելենան սկսեց խօսել Շուբինի, Կուրնատովսկու մասին այն մասին, թէ ինքը ինչ էր անում վերջին երկու շաբթուայ ընթացքում, այն մասին, թէ լրագիրներին նայելով, պատեւազմը անխուսափելի է և հետեւաբար, հէնց որ ինսարովը բոլորովին կ'առողջանայ, հարկաւոր կը լինի, բոպէ չը կորցնելով, գտնել ճանապարհուելու միջոցներ... Նա ասում էր այս բոլորը, նստած ինսարովի կողքին, յենուելով նրա ուսին...

Ինսարովը լսում էր նրան, լսում, կամ գունատուելով, կամ կարմրելով... Նա մի քանի անգամ ուզում էր կանգնեցնել նրան, և յանկարծ նստած տեղը ուղղուեց։

— Ելենա, ասաց նա նրան մի օտարտախ և սուր ձայնով, —
թող ինձ, հեռացիր:

— Ի՞նչ, խօսեց Ելենան դարձադած:— Դու վաճառ ես զգում
քեզ, աւերացրեց նա աշխոյժ կերպով:

— Ոչ... ես լաւ եմ... բայց, խնդրեմ, թող ինձ:

— Ես քեզ չեմ հասկանում: Դու ինձ վստիչում ես... Այդ
ինչ ես անում, ասաց նա յանկարծ. Ինտարովը կոտորու. դիւտ-
նից համարեա մինչեւ յատակը և իր չրթուղիները սեղմեց Ելե-
նայի ոտներին:— Այդ մի անիւր, Դմիտրի..., Դմիտրի...:

Ինտարովը բարձրացաւ:

— Ուրեմն, թող ինձ: Գիտեա, Ելենա, երբ ես հիւանդա-
ցայ, իսկոյն ուշքից չը գրկուեցայ, ես գիտէի, որ կորտախ
ծայրին եմ, նայն իսկ ասարութեան մէջ, զառանցանքի մէջ, ես
հասկանում էի, ազօտ կերպով զգում էի, որ մահը գալիս է
դէպի ինձ, ես մնաս բարեւ էի ասում կեանքին, քեզ, ամեն
ինչին, ես հրաժեշտ էի տալիս յոյսին... Եւ յանկարծ այս վերա-
ծնութիւնը, այս լոյսը խուարից յետոյ, դու... դու... իմ կողքին,
ինձ մօտ... քո ձայնը, քո շունչը... Այս բոլորը իմ այժմերից վեր է:
Ես զգում եմ որ սիրում եմ քեզ ջերմասէս, ես լսում եմ, որ
դու ինքդ անում ես քեզ իմը, ես ոչ մի բանի համար պա-
տասխանատու չեմ... Հեռացիր:

— Դմիտրի... չնշաց Ելենան, և իր գլուխը թաղցրեց նրա
ուսին: Նա միայն այժմ հասկացաւ նրան:

— Ելենա, շարունակեց նա, — ես քեզ սիրում եմ, դու
այդ գիտես, ես իմ կեանքը պատրաստ եմ տալ քեզ համար...
Ինչո՞ւ եկար դու ինձ մօտ այժմ, երբ ես թող եմ, երբ ես
ինձ չեմ սիրում, երբ իմ ամբողջ արիւնքը այրուած է... դու
իմն ես, ասում ես դու... դու ինձ սիրում ես...:

— Դմիտրի, կրկնեց Ելենան և ամբողջապէս բռնկուեց և
աւելի պինդ սեղմուեց նրան:

— Ելենա, խղճան ինձ— հեռացիր, ես զգում եմ, ես կարող
եմ մեռնել, ես չեմ տանի այս յոյզերը... ամբողջ հոգիս ձգտում է
դէպի քեզ... մտածիր մահը քիչ էր մնում որ բաժանէր մեզ...
և այժմ դու այստեղ, դու իմ գրկում... Ելենա...:

Ելենան ամբողջովին դողաց:— Ուրեմն, վերցրու ինձ,
չնշաց նա հաղիւ լսելի ձայնով...

XXIX

Նիկոլայ Արտեմևովիչը, յօնքերը կիտած, յետ ու առաջ էր
գնում իր առանձնասենեակում: Շուրքինը նստած էր պատու-

հանի մօտ և ոտը ոտի վրայ դրած, հանդարտ ծխում էր սիգարը:

— Դադարեցէք, խնդրում եմ, անկիւնից անկիւն քայլելուց, ասաց նա, թափ ալով մոխիրը սիգարից:— Ես շարունակ սպասում եմ որ դուք կը խօսէք, հետեւում եմ ձեզ— վիզը ցաւեց: Բացի դրանից, ձեր քայլուածքի մէջ ինչ-որ լարուած, մեղօգրամատիական բան կայ:

— Զեր բանը մի գլուխ գէսից-գէնից դուրս տալն է, պատասխանեց Նիկօլայ Արտեմեւիչը: Դուք չէք ուզում մտնել իմ դրութիւնը, դուք չէք ուզում հասկանալ թէ ես սովորել եմ այդ կնոջը, թէ ես վերջապէս կապուած եմ նրան, թէ նրա բացակայութիւնը ինձ պիտի տանջէ: Ահա արդէն հոկտեմբերն է, ձմեռը մօտեցել է... Ի՞նչ է նա կարող անել Ռիզայում:

— Երեւի գովապ է գործում... իր համար. իր, ոչ թէ ձեզ համար:

— Ծիծաղեցէք, ծիծաղեցէք. իսկ ես ձեզ կ'ասեմ, որ ես այդպիսի կին չեմ ճանաչում: Այդ աղնութիւնը, այդ անշահասիրութիւնը...

— Ներկայացրել է նա մուրհակը դատարանին, հարցրեց Շուրինը:

— Այդ անշահասիրութիւնը, կրկնեց, ձայնը բարձրացնելով, Նիկօլայ Արտեմեւիչը— զարմանալի է: Ինձ ասում են, աշխարհում միլիօն ուրիշ կանայք կան. իսկ ես կ'ասեմ. ցոյց տուէք ինձ այդ միլիօնը. ցոյց տուէք ինձ այդ միլիօնը, ասում եմ ես. ces femmes—qu'on me les montre! Եւ չէ դրում, ահա ինչն է սպանիչը:

— Դուք պիտեմա՞սու էք, ինչպէս Պիւթագորոսը, նկատեց Շուրինը. —բայց դիտէ՛ք ինչ ես ձեզ խորհուրդ կը տայի:

— Ի՞նչ:

— Երբ Աւգուստինա Խրիստիանօփեան կը վերադառնայ... դուք հասկանո՞ւմ էք ինձ:

— Այո. յետոյ:

— Երբ դուք նրան կը տեսնէք... Դուք հետեւում էք իմ մտքի զարգացման:

— Այո, այո:

— Փորձեցէք նրան ծեծել. ինչ դուրս կը գայ:

Նիկօլայ Արտեմեւիչը երեսը շուռ տուեց վրդովուած:

— Ես էլ կարծում էի թէ մի իսկապէս խելօք խորհուրդ կը տայ: Եւ ի՞նչ սպասես նրանից: Արտիստ, մի մարդ, որ կանոններ չունի...

— Կանոններ չունի: Բայց ահա, ասում են, ձեր սիրելին,

պարտն կարնառօփօկին, կանոններ ունեցող մարդը, երէկ ձեզանից տարել է հարիւր սուրբի արծաթ: Սա արդէն քաղաքա-վարութիւնն չէ, համաձայնուեցէք:

—Ի՞նչ անենք: Մենք խաղում էինք փողով, ի հարկէ, ես կարող էի սպասել... Բայց նրան այնքան քիչ են գնահատում այս տանը...

—Ի՞նչ է նա մտածել, վրայ բերեց Շուրինը.—ասել է, էհ, ինչ պիտի լինի. նա իմ աներս է թէ չէ—զա գեա թաղ-նուած է ճակատադրի սափորի մէջ. իսկ հարիւր սուրբին լաւ է մի մարդու համար, որ կաշառքներ չէ վերցնում:

—Անէր, Ի՞նչ աներ եմ ես: Vous rêvez, mon cher, ի հարկէ, ամեն մի ուրիշ ազգիկ ուրախ կը լինի այդպիսի փե-սացուով: Ինքներդ դատեցէք, միւր մարդ, խելօք, ինքն իրան մարդ է դասել, երկու նահանգներում լուծ է քաշել...

— ... եսն նահանգում նահանգապետին քիօք բռնած ման էր ածում, նկատեց Շուրինը:

—Շառ կարելի է: Երեւի այդպէս էլ հարկուոր էր: Գործ-նական մարդ, գործեր սարքող...

—Լաւ թուզթ էլ է խաղում, նորից նկատեց Շուրինը:

—Հա, լաւ թուզթ էլ է խաղում: Բայց ելենա նիկօլանդ-նան... Միթէ նրան կարելի է հասկանալ: Ուզում եմ իմանալ, ուր է այն մարդը, որ յանձն առնէր ըմբռնել, թէ ինչ է նա ուզում: Նա կամ ուրախ է, կամ տխուր. կը մաշուի յանկարծ այնպէս, որ վրան նայել չի կարելի, բայց յանկարծ կը լաւա-նայ, և այս բոլորը առանց որ և է յայտնի պատճառի...

Ներս մտաւ անհրապոյր տեսքով լաքէյը, բերելով մատու-ցարանի վրայ մի բաժակ սուրճ, սերամանը և պաքսիմատներ:

—Հօրը դուր է գալիս փեսացուն, շարունակեց նիկօլայ Ար-տեմիդիչը, պաքսիմատը ձեռքում ժաժ տալով—իսկ աղջիկը ինչ գործ ունի դրա հետ: Դա լաւ էր նախկին, նահապետական ժամանակներում, իսկ այժմ մենք այդ բոլորը փոխել ենք: Nous avons changé tout ça: Այժմ օրիորդը խօսում է ուժ հետ կամենաք, կարդում է, ինչ իրան հաճելի է. մենակ ման է գալիս Մոսկուայում առանց լաքէի, առանց աղախնու, ինչպէս Պարիզում. և այս բոլորը ընդունուած է: Այս քանի օրերը ես հարցնում եմ. ո՞ր է ելենա նիկօլանդնան: Ասում են, բարե-հաճեց դուրս գնալ: Ո՞ւր: Յայտնի չէ: Սա ինչ է—կնրդ է:

—Վերցրէք ձեր բաժակը և արձակեցէք ծառային, ասաց Շուրինը: Ինքներդ էք ասում, թէ չը պէտք է devant les do- mestiques, աւելացրեց նա կէս-ձայնով:

Լաքէյը ճակատի տակից նայեց Շուրինին, իսկ նիկօլա:

Արտեմեփիչը վերցրեց սուրճի բաժակը, սեր ածեց և մօտ տասը հաստ պաքսիմատ քաշեց արջուկը:

— Ես ուզում էի ասել, սկսեց նա, հէնց որ լաքէյը դուրս եկաւ, թէ ես այս տան մէջ ոչինչ նշանակութիւն չունիմ: Ահա բոլորը: Որովհետեւ մեր ժամանակ ամենքը դատում են արտաքինով: մի մարդ և դատարկ է և յիմար, բայց իրան վերած է պահում: նրան յարգում են: Իսկ միւսը գուցէ տաղանդներ ունի, որոնք կարող էին... կարող էին մեծ օգուտ բերել, բայց համեստութեան պատճառով...

— Դուք պետական մարդ էք, Նիկօլինկա, հարցրեց Շուրինը շատ բարակ ձայնով:

— Բաւական է որքան մասխարութիւն արիք, բացականչեց Նիկօլայ Արտեմեփիչը բարկացած:— Դուք ձեզ մոռանում էք: Ահա ձեզ մի, նոր ապացոյց, որ ես այս տանը ոչինչ նշանակութիւն չունիմ, ոչինչ...

— Աննա Վասիլեֆնան ձեզ նեղում է... խղճուկ, ասաց Շուրինը ձգուելով: է՛հ, Նիկօլայ Արտեմեփիչ, մենք մեղաւորներ ենք: Աւելի լաւ կը լինէր որ Աննա Վասիլեֆնայի համար մի որ և է ընծայ պատրաստէիք: Այս քանի օրերը նրա ծնունդն է, իսկ դուք գիտէք թէ որքան թանգ է նրա համար ուշադրութեան ամենափոքրիկ նշանը ձեր կողմից:

— Այո, այո, շտապով պատասխանեց Նիկօլայ Արտեմեփիչը, շատ չնորհակալ եմ ձեզանից, որ յիշեցրիք: Ինչպէս չէ, անպատճառ: Այ ես ունիմ մի բան. մի մանակ, ես նրան այս քանի օրը գնեցի Ռօզենշտրասսից, բայց չը գիտեմ, ճշմարիտ, լաւ կը լինի:

— Դուք այդ բանը չէ՞ որ այն միւսի, Րեյկի բնակչուհու համար էք գնել:

— Այսինքն... ես... այս ես... մտածում էի...

— Որ այդպէս է, անպատճառ չուր կը լինի:

— Շուրինը վերկացաւ աթոռից:

— Ո՞ւր գնանք այսօր երեկոյեան, Պաւել Սափօվիփիչ, հօը, հարցրեց նրան Նիկօլայ Արտեմեփիչը, սիրալիր կերպով նայելով նրա աչքերին:

— Ձէ՞ որ դուք կլուբ կը գնաք:

— Կլուբից յետոյ... կլուբից յետոյ:

Շուրինը նորից ձգուեց:

— Ոչ, Նիկօլայ Արտեմեփիչ, ես վաղը պէտք է աշխատեմ: Մի ուրիշ անգամ:— Եւ նա դուրս գնաց:

Նիկօլայ Արտեմեփիչը յօնքերը կիտեց, մի երկու անգամ անց ու դարձ արաւ սենեակում, գործոցից հանեց թաւէ արկ-

զիկը, որի մէջ էր մանեակը և երկար անաղում էր նրան ու շփում մետաքսէ բարակ շորով: Եկողայ նա նստեց հայելու առաջ և սկսեց խնամելով սաների իր խիտ թուխ մազերը, զէմքի վրայ մի փնէռթիւն պահելով, խմորհում էր զուրկ կամ զէպի աջ կամ զէպի ձախ, լեզուն թշին զէմ տալով և աչքը չը հետաքննելով սանրուածքից: Մէկը հազաց նրա մէջքի ետևում. նա յետ նայեց և տեսաւ լաքէյին, որ սուրճ էր բերել նրա համար:

— Ի՞նչ կայ, հարցրեց նա:

— Նիկոլայ Արտեմևիչ, արտասանեց լաքէյը ոչ առանց հանդիսաւորութեան, — դուք մեր ազան էք:

— Գիտեմ, յետոյ:

— Նիկոլայ Արտեմևիչ, դուք ինձ վրայ մի հանեցէք բարկանալու. միայն ես, զանուկով ձեր սպորմածութեան մօտ ծառայութեան մէջ փոքր հատակից, ստրկական եռանդից պէտք է յայտնեմ ձեր սպորմածութեան...

— Ի՞նչ կայ, ինչ:

Լաքէյը մի քիչ շփոթուեց:

— Դուք ահա հաճում էք տսել, սկսեց նա, — թէ չէք հաճում խմանալ թէ ուր է ելինա Նիկոլաեմիւնի գնալ հաճում: Ես այդ խմացայ:

— Ի՞նչ ես սուտ դուրս տալիս, յիմար:

— Կամքը ձերն է, միայն ես երեք օր առաջ տեսայ թէ ինչպէս նա մի տուն մանեկ հաճեց:

— Ո՞ր, ինչ, ինչպիսի տուն:

— ...եան փողոցում՝ Գովարսկայիս փողոցի մօտ: Այստեղից հեռու չէ. Ես հարցրի զոնապանին, թէ ովքեր են կենում այդտեղ:

Նիկոլայ Արտեմիչը ոտները յատակին խփեց:

— Լաիր, անգործ: Ի՞նչպէս ես համարձակուում... Ելինա Նիկոլաեմիւնի, իր բարութիւնից, ալցելում է աղքատներին, իսկ դու... Դուք կորիր յիմար:

Վախեցած լաքէյը ուզում էր վազել զէպի դռները:

— Կայ, բացականչեց Նիկոլայ Արտեմևիչը: Ի՞նչ ասաց քեզ զոնապան:

— Ոչ... ինչ չասաց: Ասում է ուս... ուսանող:

— Լաիր, անգործ: Լաիր, լիրը, եթէ դու երազումդ էլ մէկին այդ մասին բերանիցդ մի խօսք կը թոցնես...

— Ի՞նչ էք հրամայում...

— Լաիր, եթէ դու ծպուտ էլ հանես... եթէ մէկը... եթէ ես խմանամ... Դու իմ ձեռքից հոգի տակ էլ տեղ չես գտնի: Կսնւմ ես Կորիր:

